

INSCRIPTIONES EXTRA FINES PANNONIAE DACIAEQUE REPERTAE AD RES
EARUNDEM PROVINCIARUM PERTINENTES, quas collegit adnotationibusque
instructit ARPADUS DOBÓ, editio quarta aucta et emendata. Budapest, Akadémiai
Kiadó, 1975, 191 pagini, texte epigrafice 904 (cu numeroase intercalări)*.

Prezentată în forme grafice deosebit de reușite, agreabile, chiar impozante, a IV-a ediție a valoroasei colecții epigrafice privind Pannonia și Dacia (piesele descoperite înafara acestor provincii) este mult și substanțial amplificată, revizuită, ameliorată, cu largi comentarii epigrafice și mai ales istorice, redactată iarăși integral în corectă și clară limbă latină, fapt care o face ușor accesibilă cercetătorilor din toate zonele lumii savante. Îmbunătățirea s-a aplicat deopotrivă la cantitatea textelor epigrafice și la numerotarea unitară (o singură suită), la indicele unic pentru ambele provincii Pannonia și Dacia (de fapt 2 Pannonia + 3 Dacia). Față de edițiile anterioare, textul epigrafic antic e redat în lectură întregită („desfășurată”), încît cititorul nu este necesar să fie epigrafist „de meserie” spre a-și explica toate siglele și numele abreviate, putînd să utilizeze ușor și eficient prețioasele documente epigrafice. Comentariile apar foarte amănunțite, bibliografia de o bogăție remarcabilă, aproape totdeauna exhaustivă; puține lacune (din care cîteva semnalate mai jos) în această operă fundamentală pentru istoria romană a Pannoniei și Daciei în cadrul imperiului și a lumii „barbare” învecinate.

Oarecare nedumerire poate să provoace la început gruparea celor două (resp. cinci) provincii Pannonia celto-illyrică și Dacia traco-getică în aceeași lucrare monografică de surse epigrafice, fiind adică două mari zone organizate ca provincii romane la date și în condiții militar-politice diferite, fără o graniță comună, avînd fond social-etnic divers (cu puține elemente comune), dar dezvoltate în sec. II—III în aceleași curenți de cultură și limbă romane vest-europene. Aceste din urmă trăsături și împrejurări comunitare nu justifică totuși deplin gruparea Pannoniei și Daciei în aceeași carte (în măsura cît de ex. Pannonia ar putea fi grupată cu Noricum sau cu Dalmatia, ori Dacia cu Moesia vecină etc.). „Unificarea” în excelenta colecție epigrafică a lui A. Dobó pare a se justifica mai ales prin interesul pronunțat, chiar „preferențial” manifestat de cercetătorii din țara vecină și prietenă pentru studiul Daciei romane în care au dat multe lucrări de valoare incontestabilă; interes ce nu poate decît să onoreze știința maghiară a

* Abrevieri bibliografice:

AIJ = Antike Inschriften aus Jugoslawien (V. Hoffiller — B. Saria), I, Zagreb, 1938

I.D.R. = Inscriptiones Daciae Romanae. București, I, 1975

ILS = Inscriptiones Latinae Selectae (H. Dessau). Berlin, I, 1892, II, 1902, III, 1916

antichității, cu două condiții simple, elementare exprimabile în două formule: competența profesională și obiectivitatea critică, — ambele premise științifice care nu lipsesc deloc la eminentul autor debrecinens al culegerii de „Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque” și colaboratorilor săi. Observațiile ce urmează vor fi foarte scurte, reduse la strictul necesar pentru o și mai fructuoasă utilizare a ediției recente din excelentul opuscul epigrafic-istoric privind Pannonia și Dacia.

Abbreviationes (p. 7—12), amplu repertoriu bibliografic, fiind de semnalat numai câteva inadvertențe ce ar putea produce confuzii și erori. Pagina 7, din inscripțiile Iugoslaviei „AIJ” a apărut numai vol. I (Zagreb, 1938, de V. Hoffiller — B. Saria); „Alföldi Daci” = „Alföldi Dákok” este același text (în versiune italiană și maghiară, 1940, valoroasă monografie arheologic-istorică cu orientare politică-propagandistică revizionistă); — p. 9 „ILS” vol. I apărut în 1892, II 1902, III 1916; — p. 11 „RE” se numește „Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft” publicată la Stuttgart (nu „Leipzig”); — Ritterling — Groag — Stein Fasti a apărut în Wien (nu „Sien”) 1932; — p. 12 SEG trebuia pus înainte de SHA; — „Szilágyi Dák erődrendszer” (1946) este citată astfel de patru ori (ad nr. 345, 384, 655, 708), iar de trei ori (ad nr. 476, 478, 689) ca „Dák védőrendszer”; prima formă este corectă.

Ordinea distribuirii și expunerii materialului epigrafic (gruparea pe categorii de inscripții) adoptată de A.D.: 1. milites natione Pannoni, 2. homines privati et magistratus natione Pannoni, 3. loca Pannonica in designationibus munerum militarium, 4. auxilia Pannonica, 5. Bella Pannonica (luptele de subjugare a populațiilor de către romani), 6. Varia (cu subdiviziuni) nu este cea mai potrivită; ea trebuia să fie tocmai inversă, începînd în succesiune cronologică și teritorială: 1. Bella Pannonica (cu ocuparea teritoriului, organizarea provinciei romane), 2. Auxilia Pannonica, formațiile auxiliare alcătuite din Pannoni, Breuci, Varciani, Latobici ș.a. triburi ce au intrat masiv în atare unități, chiar imediat după ocuparea și organizarea romană a teritoriului; apoi celelalte categorii de epigrafe ce trebuiau grupate cît mai strîns în jurul unor subiecte, unități militare, profesioni, ranguri etc. Mai firesc era deci (din punct de vedere istoric și topografic) să se plece de la teritoriu și grupe de colectivități etnice, formații militare, pentru a trece la persoane, indivizi; totul în ordine cronologică (cel puțin în linii mari), avînd în vedere și conținutul tematic al inscripțiilor; (același lucru este valabil la partea II, Dacia).

PARS PRIMA, Inscriptiones ad res Pannonicas pertinentes, comportă rectificări ceva mai puține decît a doua parte. La p. 21, nr. 22 în comentariu trebuia adăugat: G. G. Mateescu, *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, p. 137—142 în legătură cu numele trace (cognomina) *Dalutius*, *Dolea*, *Potazis*. — P. 32, nr. 64 „R. Katičić” se numește de fapt R. Katičić (croat în Zagreb). — P. 40 „M. Bengtson” este H. Bengtson; „Dacia 11 (1958) 466” este II (1958), 465—466. — P. 45, nr. 161/a lectura „(Ulpia Petavione)” nu e clară în CIL, VI 2579, nefiind justificată căci „[— — —] C. f(ilius) Ulpia Petavione (etc.), C. Iulius Glaus mil(es) leg(ionis) II Parthic(a)e Antoninianae” unul din frații titularului (al cărui nume a dispărut) este illyr, ca și — prin urmare — întreaga familie numeroasă de militari din această inscripție (CIL, VI 2579); cf. SCIV, 20, 1969, p. 242 unde se arată că efectivele legiunii II Parthica „erau în majoritate trace (statistica mai veche a lui Ritterling, RE, XII 1482—1483, demult nu mai este valabilă): dintre ostașii de origine cunoscută (indicată prin antroponime sau teritoriul de recrutare), patru ar

fi illyri, cu nume ca *Dassius*, *Dasumius*, *Glaus*, *Varzo* (CIL, VI 3373, 3403, 2579; *Rendiconti Accad. Lincei*, Roma, Scienze Morali, 1916, p. 403—404), unul de prin Pannonia (CIL, XIV 2272) și vreo 20 traci: *Auluzanus*, *Bitus*, *Diso*, *Diza*, *Dizapor*, *Eptecentus*, *Mucatra*, *Mucianus*, *Paiba*, *Zypyr*“. — P. 49, nr. 189 (*Apulum*, V, 1965, p. 196 = *AnnEp*, 1965, 35) „DM / Ael(ius) Propi(n)cus libr(arius) / [co(n)]s(ularis) vixit [an]n(is) XXX[II] / Siscia [... mil]es leg(ionis) X[III] g(eminae) / posui[t ---] / us eq[ues ---] / her[es ---]“ sînt aici două epitafe total diferite (alăturate și „contopite“ forțat în revista *Apulum*, V): (1) „D M / [P.] Ael(ius) Propi[n]cus libr(arius) cos. vixit ann. XXX...“ și (2) „...Siscia [mil]es leg(ionis) X[III] G(em.) posui[t? Cai]us eq(ues) [bene]mer[enti ...]“ (*Studii Clasice*, București, XIII, 1970, p. 167—169, fig. 5—6); — nr. 193 repetă parțial nr. 704. — P. 53, 218 repetă nr. 455 (fără vreo referință). — P. 59, nr. 267 „*Dassius Breucus*“ (sau Breuci, patronimic) în contractul din *tabula cerata* CIL, III, p. 940 (I.D.R., I, p. 218) nu e obligator să fie din tribul *Breuci* (illyri, sudul Pannoniei Inferior), căci antroponim illyr *Breucus* există și în teritoriul Albaniei de nord, la Pirustae de unde veneau majoritatea minerilor la Alburnus — Roșia Abrudului în zona montanică a Daciei romane. — P. 71, nr. 338 publicația de bază pentru inscripția gherleană a unor traci din Ala II Pannoniorum e SCIV, XIX, 1968, p. 341—342. — P. 72, nr. 342 repetă textul nr. 817 (unul trebuia să fie marcat cu litera *a*). — P. 73, nr. 353 diplomă militară fragment publicat în *Athenaeum*, 36 (1958), 184 sq. nu este „loc. inc. in Dacia Porolissensi“, ci cu siguranță din ruinele castrului Samus (Cășeu, jud. Cluj, la nord de orașul Dej, pe malul drept al Someșului; I.D.R., I, p. 135—136). — P. 74, nr. 356/a repetă inutil textul de sub nr. 212 (pentru un illyr în cohortă de Pannoni, ca și 367/a = 213 etc.). — P. 77, nr. 384 „coh(ors) IIII P(an)noniorum“, *Apulum*, CIL, III 12631 «Apuli [nunc Blasendorf] COH IIII P Téglás misit Bormanno», index p. 2497; cf. Wagner, Dislokation 179; Szilágyi Dák erődrendszer 31 sqq“ este produsul unui calambur al naturalistului arheolog-epigrafist amator din Deva G. Téglás (*Arch.-epigr. Mitteilungen*, XVI 1893, p. 255, nr. 16 și *Erdélyi Múzeum*, 1902, p. 400—401): cărămida (în Muzeul Blaj) cu ștampila COH II N V (cu N inversat), din „N“ Téglás a făcut II, iar din V un P, rezultînd „COH IIII P“ în loc de ce este în realitate COH II N(er)V(ia?) din Buciumi, jud. Sălaj (SCIV, X 1959, p. 315, fig. 5; *Castrul roman Buciumi*, Cluj, 1972, p. 117, pl. CXXXVII—CXXXVIII); cohors IV Pannoniorum e atestată numai în CIL, IX 3924, dar nu în Dacia. — P. 84, nr. 438 = 442 fiind același text trebuiau să aibă același nr. curent. — P. 86, nr. 455 = 218, 457 = 216, 458 = 217; nr. 454, la abundența bibliografie asupra lui Ulpus Victor, procurator Daciae Apulensis, CIL, III 1464 (azi în satul Ostrov, jud. Hunedoara), trebuia citată piesa importantă: A. Stein, *Dacien nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus*, „extras“ din *Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice*, Transilvania, Sibiu, 1942 (Anuar care n-a apărut niciodată, numai extrasul). — P. 88, nr. 468—470, la cohors *Latobicorum* se adaugă acum (din a. 1974) ALA I LAT[obicorum] în Dacia, la castrul Boroșneu Mare (jud. Covasna; descoperire a lui Z. Székely, SCIVA, 26, 1975, p. 344—345); „A. Alföldy“ e de fapt „tizul senior“ A. Alföldi, iar „La parola la Passato“ e „La parola del Passato“; nr. 471 și 472 trebuiesc inversate în ordinea cronologică a celor două diplome militare ale Daciei (nr. 472 = I.D.R., I, p. 74—77 din a. 110; nr. 471 = I.D.R., I, p. 112—114 din a. 144). — P. 89 „Auxilia Illyricorum“ erau majoritatea (dacă nu chiar toate) din Dalmatia și Moesia Superior, prea puține din Pannonia: înșirarea lor integral la această provincie nu apare justificată (decît cu foarte multe rezerve); nr. 477 „Auer(elius)“ este evident eroare tipografică, nu vreo grafie

ca de ex. AVIR(elius) în CIL, III 6255 din Potaissa (Turda; muz. Cluj-Napoca); nr. 478 „CIL, III 8074, n. 6 (Marosvécs): al(a) [I]l(y)(ricorum); CIL, III 8074, n. 7 (6284) Marosvécs: Al(a) n(ova?) Il(l)yr(icorum)“ este o confuzie topografică și toponimică: CIL, III 8074, 6 e din Orheiul Bistriței cu literele ABLY, greșit în loc de C I H (isp. mil.), iar 8074, 7 (6284) din Brîncovenesti (Marosvécs; Muz. Cluj-Napoca) cu „Al(a) N(umeri) Il(l)yr.“ (despre care: *Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956, p. 130). — P. 90, nr. 479 „numer(us) [I]llyr(icorum)“ este lectură greșită a lui Gerov în diplomă (*Klio*, 37, p. 197) în loc de Num(erus) Eq(uitum) (= I.D.R., I, p. 109—110); piesa e repetată sub nr. 702, ca și nr. 481 = 532. — P. 92 „C. Chirilă“ e de fapt E. Chirilă (Cluj-Napoca). — P. 99, nr. 554 este o parte din textul nr. 454 (ca atare nu poate să aibă un număr deosebit; la fel p. 110, nr. 572 = 536). — P. 112, nr. 582 „P. Aelio Rasperagano regi Roxolanorum“ și nr. 583 „P. Aelius Peregrinus reg[is] Sarmatarum Rasperagani f(ilius) - - -“ (CIL, V 32 și 33, la Pola în Istria) nu se referă la Pannonia ori la teritoriul din preajma ei, căci Roxolani sarmați locuiau în veacul II la estul Daciei, prin Muntenia și Moldova (despre cei doi „Publii Aelii“ sarmato-romani, cf. broșura noastră *Dacia și Pannonia Inferior*, București, 1973, p. 47—48).

PARS ALTERA, Inscriptiones ad res Dacicas pertinentes, p. 121—174 prezintă materialul epigrafic grupat la fel ca la Pannonia, în aceeași succesiune ce nu pare cea mai convenabilă (cum s-a relevat la început), căci fără „Bella Dacica Traiani“ n-ar fi existat provincia și toate celelalte informații despre ea. P. 127, lista de militari din Napoca în Lambaesis, r. 6 [- - -] *Catus* ar putea fi rest din numele traco-getic [*Mu*]catus. — P. 128, nr. 652 altarul votiv din Novae (Sistov, Bulgaria „[D]ianae Aug(ustae) / [s]jac(rum) M(arcus) Ulp(ius) / Napuca / Peregrinus / trib(unus) leg(ionis) I Ital(icae) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)“ este publicat cu fotografie și amplu comentat în *memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 68—72. — P. 132, nr. 686 „Villiae P[hi]logenis l(ibertae) Suttae Dacae [- - -] Adiutor [- - -]“ cu comentarul „iudice Alföldy (PNDalm. 303 sq.) Dacia nata est ex familia Illyrica, quae in Daciam transmigravit - - -“; dar tocmai în legătură cu „judecata“ lui G. Alföldy s-a arătat în două rânduri că nu e deloc sigur „Daca“: *Cercetări de Lingvistică*, Cluj, XV 1970, p. 171 „epigrafa corodată tocmai la litera C arată urma limpede (jumătatea de sus) a unei litere S, deci lectura danezului J. Broensted (1928) rămîne valabilă Villiae P[hi]logenis l(ibertae) Suttae Dacae, L. Clodius Adiutor matri posit; Dasa nume illyr, iar Sutta (Suttius) pare a fi italic, importat în Dalmatia“. — P. 134, nr. 693 (CIL, V 7366) epitaf citit după Ritterling (RE, XII 1722) „Aurel(ius) Veteranus benef(iciarius tribuni) laticlavi leg(ionis) XIII gemin(ae) [D]aciae desideratus - - -“, eroare grosieră probabil chiar a lui Ritterling, cu „[D]aciae“ în loc de *aciae desideratus* (= căzut pe front, în luptă) cum citea corect Mommsen (după el Dessau ș.a.; *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, XVIII 1975, p. 54—56). — P. 135, nr. 702 = 479 (repetare fără vreo referință) cu aceeași lectură eronată „numer(o) [I]llyr.“ în loc de NVM EQ [I]LLYR. — P. 136, nr. 704 = 193 (repetat fără referință), diploma militară CIL, XVI 185, r. 4 (= I.D.R., I, p. 132) era nu „[V Bri]tann(ica) equita(ta)“ — în Dacia nu există „coh. V Brit.“ — ci [I Bri]tann(ica) - - - în armata auxiliară a Daciei Porolissensis. — P. 137, nr. 708, inscripția grecească din Salonic pentru G. Mestrius Servilianus (ILS, 9472) a fost reluată cu ilustrare și comentat în *Anuarul Institut. Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, XVII 1974, p. 39—41; la fel și nr. 709 (celebra CIL, III 13704 = ILS, 9009, *ibid.* p. 41—45: coh. I F M Bryttonum Malvensis); nr. 709/a cu „N(umerus) Syrorum M(a)lvensium“, CIL, VIII 9381,

lectura rectificată în 1971 de M. P. Speidel și publicată mai întâi în *Akten VI. Congr. Epigraph.*, München (1972), 1973, p. 345—347, apoi mai pe larg în *Dacia*, XVII 1973, p. 169—177. — P. 143, nr. 758—767 „quadriremes Dacicae in classibus Romanis“ era un epitet de valoare pur simbolică (politic-propagandistică) dat unor vase „de linie“ ale flotelor romane din cele două mări în bazele navale Ravenna și Misenum, după anexarea Daciei, dar fără să aibă vreo legătură directă cu provincia sau cu daco-geții. — P. 144—158, nr. 768—819 „bella Dacica“ trebuiau plasate la început (cum s-a spus) fiind premisele firești și necesare ale penetrației romane la stînga Dunării de Jos, din care decurg faptele și informațiile inscripțiilor anterioare (nr. 606—767) etc. — P. 146, nr. 774/a = 502, celebra inscripție menționind campania lui Caius Velius Rufus prin teritoriul regatului dacic al lui Decebalus în vremea împăratului Flavius Domitianus; la ampla bibliografie pusă la contribuție de A. Dobó trebuie adăugat JÖAI, VII 1904, Bbl. 34 (Ritterling) în legătură cu rostul strategic al acțiunii militare romane. — P. 157, nr. 813 epitetul fragmentar al unui „Alb[i]unus [- - - -]tini f(ilius) dec(urio) [al]lae an[- - - -] oc(cisus) [in] Dacia - - -“ (etc.) descoperit la Környe în Ungaria (*AnnEp*, 1960, 20), trebuia menționat și la Pannonia; dar comentarul adăugat de Dobó „Albiunus — ut Mócsy docet (*ActaArch.* 9, 1958, 407 sqq.) bello Traiani Dacico secundo interfuit. Urnam eius commilitones in Pannoniam superiorem secum tulerunt - - -“ nu e probabilă deocamdată, căci Ala I Flavia Britannica (miliaria) nu a luat parte la campaniile de subjugare a geto-dacilor (nefiind atestată în Dacia, cît se știe pînă acum), iar la Mócsy pare să fie o confuzie cu Ala Brit(t)on(um) c(ivium) R(omanorum quingenaria), cunoscută în Dacia prin diplomele din a. 110, CIL, XVI 163 (= I.D.R., I, p. 76) și a. 123 (*InscrPannDac*, p. 50, nr. 198/a = *Dacia și Pannonia Inf.*, p. 24—27, 34, 67—70 = *Dacia*, XVIII 1974, p. 156—176 = I.D.R., I, p. 88—92). — P. 161, nr. 823 (*ArchÉrt*, 1907, p. 237 = *AnnEp*, 1909, 144) epitaful descoperit la Tata în Ungaria „Aelio Iustino lib(rario) leg(ati) leg(ionis) I Adi(utricis) - - - de(ced(it) exp(editione) Dacisca - - -“ ține mai mult de Pannonia (unde era staționată legiunea), decît de Dacia provincie, „expeditio Dacisca“ eventual contra vreunor grupe de „Daci liberi“; la fel nr. 824, 827, iar nr. 828 și 829 (lupte cu germanii: „victoria Germanica“, „bello Germanico“) sigur privesc Pannonia, mai puțin sau poate chiar deloc Dacia; la fel nr. 829/a, 831 etc. — P. 163, nr. 834/a repetă integral dar fără rost textul nr. 555, legătura cu provincia Dacia nefiind de altfel destul de limpede, poate cu totul inexistentă; nr. 835 „praef. Symmachiariorum Asturum belli Dacici“ nu poate să fie decît din vremea lui Ulpius Traianus, nu de prin veacul III (Maximinus Thrax?). — P. 164—165, nr. 837 (decretul Dionysopolitan pentru Acornion), 838 și 839 (din Mesembria) erau din sec. I î.e.n., deci nu este necesar să fie reproduse la materialul documentar privind Dacia (romană). — P. 166, nr. 841 (*AnnEp*, 1947, 35) celebrul sarcofag al lui „M. Ulpius Romanus mil(es) praetor. - - - M. Ulpius Celerinus sal(ariarius) leg. I Ad. — interpretex Dacorum“ din Brigetio (Ószóny) trebuie menționat în primul rînd la Pannonia și mai puțin la Dacia romană, mai ales dacă se are în vedere probabilitatea ca acei Daci al căror „tălmăciu“ era ostașul roman (romanizat) să fi fost cei numiți „liberi“ (mărginași) din sudul Slovaciei („Felvidék“); la fel nr. 842 (Ulpius Celerinus salariarius leg. I Adi.). — P. 167, nr. 847 (CIL, XI 5215/5216) a lui Publius Aelius Marcellus, cu o frumoasă carieră politic-militară era necesar să fie amintită inscripția asemănătoare a aceluiasi din Apulum, CIL, III 7795 (= 1180). — P. 169, nr. 860 (CIL, II 1180) celebra-faimoasă inscripție din Hispalis — Sevilla, lui S. Iulius Possessor „curator civitatis Romulensium Malvensium (etc.)“, are o enor-

mă bibliografie (majoritatea nefolositoare) pentru „problema Malva”; se impun două rectificări: „Omăgial C. Giurescu” este copiat greșit de undeva (de ex. *Oltenia Romană*, ed. III (1968), p. 242 „în vol. *omăgial C. Giurescu*”, București, 1944, care nici el nu este tocmai corect), publicația respectivă numindu-se „În amintirea lui Constantin Giurescu la 25 de ani de la moartea lui (1875—1918)”, București, 1944, 562 pagini. Formularea lui A. Dobó „ad sententiam Daicoviciu accedunt E. Hübner, CIL, II, p. 159; Kornemann; G. Mancini” este o înșirare răsturnată a citatelor, raportul cronologic fiind tocmai invers: Daicoviciu a preluat lectura (ipotetică) „M(unicipium) Arvensium” pusă în circulație la 1869 de Em. Hübner (care n-a văzut epigrafa, dar nici excelentul mulaj al inscripției în Muzeul Seville; despre *Malva* și *Dacia Malvensis* v. stadiul problemei și bibliografia în *Anuarul Inst. Ist. și Arheol.*, Cluj-Napoca, XVII 1974, p. 44—45). — P. 170, nr. 863 (*AnnEp*, 1946, 131 = 1960, 374 etc.) „curia Dacia ex voto posuit” și nr. 864 (*AnnEp*, 1950, 157) „curiae duae Traiana Dacia ex voto statuerunt” (A. Dobó) este evident un simplu nume-epitet simbolic în cinstea biruinței asupra geto-dacilor, cu organizarea Daciei romane, fără vreo legătură cu „Ulpia Traiana Augusta Dacia” (nefiind adică identică cu această „colonia” cum greșit s-a presupus în 1960).

La inscripțiile „extra fines Daciae repertae” trebuiau menționate în orice caz (măcar printr-o simplă „trimitere”, sau cu o cifră urmată de *a*) două importante epigrafe (analizate de A. Dobó și amplu documentate numai între cele „extra fines Pannoniae repertae”): nr. 517 (CIL, VI 1449 = ILS 1107 = *AnnEp*, 1969—1970, 13) epitaful lui Marcus Macrinus Avitus Catonius Vindex care a fost și *procurator Daciae Malvensis*; nr. 536 (*AnnEp*, 1956, 124) „cariera” (cursus honorum) de o bogăție și varietate uluitoare a romano-pannonului Marcus Valerius Maximianus, care în Dacia a fost: comandant al legiunii XIII Gemina, al legiunii V Macedonica și procurator al Daciei Porolissensis. Ceva mai regretabilă este însă omiterea din repertoriul „inscripțiilor privind Dacia” a textului unui romano-african (din Algeria): cariera lui „Q. Petronius C(ai) f(ilius) Cor(nelia) Novatus praef(ectus) Coh(ortis) [V] Gallor(um), trib(unus) leg(ionis) XIII<I> Geminae, praef. eq(uitum) I Hisp(anorum) Campagon(um), proc(urator) aug(usti) XX her(editatium) per Asiam Phrygiam Lyciam Galatiam patronus coloniae (Iuliae Augustae Tubusuctitanae)”, publicat în *Bulletin d'Archéologie Algérienne*, I (1963—1965), Paris, 1967, p. 163—170, reluat de noi cu mici rectificări și comentariu mai amplu în SCIV, 21, 1970, p. 157—163 (publicație citată în *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque* —, p. 124, pentru Ala Campagonum), dar și de J. Fitz, în *Alba Regia* (Székesfehérvár), XI 1970 [1971], p. 151 cu rectificarea erorii de incizare (repetare) „PRAEF EQ I HISP PRAEF EQ I CAMPAGON” din care cuvintele „HISP PRAEF EQ I” trebuie eliminate. Q. Petronius Novatus și-a făcut cariera equestră în Dacia Superior: 1) praefectus cohortis V Gallorum (la Pojejena, jud. Caraș-Severin, pe malul Dunării), 2) tribunus legionis XIII (greșit incizat „XIIII” în Algeria) Geminae (la Alba Iulia — Apulum), 3) praefectus alae I Hispanorum Campagonum la Micia (Vețel, jud. Hunedoara, pe malul sudic al Mureșului de Jos); după care a ajuns procurator pentru impozitul de 5% pe succesiuni (vicesima hereditatium) în Asia Mică (*Epigraphica*, Milano, XXXVI 1974, p. 106—108, J. Fitz, ultima notiță despre cariera militar-politică a lui Q. Petronius Novatus; *AnnEp*, 1972, 490).

Semnaltate succint mai sus, corectările și adausurile (al căror număr poate fi amplificat) rezultau mai mult din diversitatea posibilităților bibliografice și documentare, parțial și din unele criterii ce nu apar încă definitiv și unitar stabilizate, unanim acceptate de către erudiți; dar critici și completări ca cele de mai sus

nu pot să reducă valoarea fundamentală și utilitatea deosebită a excelentului instrument de informare și de lucru ce este culegerea epigrafică a profesorului A. Dobó pentru istoria și relațiile externe ale Pannoniei și Daciei romane, ca și pentru toate provinciile danubiene și sud-est-europene, pentru alte zone ale imperiului roman. Sînt explicabile (aproape ai zice „inevitabile“) unele goluri sau inadvertențe la un material documentar atît de variat și fragmentat, dispersat și prea adesea obscur (cel puțin deocamdată), cu dubiile și echivocurile inerente stării în care el s-a transmis din antichitate pînă azi. Dar corectările și adausurile „minimale“ semnalate arată în același timp că problemele Pannoniei și Daciei (fie independent, fie în dependență una de alta) nu pot fi cercetate și rezolvate cu deplină eficiență numai dinspre Pannonia și „Iazygia“, fiind necesară o colaborare mai largă din est, ce să fie „daco-pannonică“. În acest sens, alte „amănunte“ bibliografice și epigrafice (care nu sînt la locul lor deloc neglijabile, la fel ca deficitul din Indice), precum și cele privind economia și distribuirea materialului epigrafic din volumul de „*Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae* ---“ pot fi ușor comunicate direct și amical vrednicului autor la Debrecen, spre întocmirea unei ediții cit mai bune, complete a valoroasei sale „*Sylloge*“ epigrafice pentru Pannonia și Dacia epocii romane, împreună cu eventuale „*Studien zur Verwaltung der römischen Provinz Dazien*“ (anunțată în *Inscriptiones extra fines* ---, p. 15): o colaborare concretă ce să nu se limiteze la nivelul de simple corespondențe, formule de politețe, recenzii și referate mai mult sau puțin amabile, ci să ia forme ample și eficiente de conlucrare constructivă, de producție utilă în istoriografia antichității, pentru progresul general al științelor istorice, în spiritul prieteniei româno-maghiare.

I. I. RUSSU